

Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ८०६-घ

Title मूत्रकृच्छ्रचिकित्सा

Author _____

Extent २३ Age _____

Subject आयुर्वेदः , अष्टांगम्

नं० ६०६-घ

मूत्रकृच्छ्रचिकित्सा (आयुर्वेदः)
पत्राणि २३ (अपूर्णः; जीर्णशीर्णश्च)
नं० ५०७-घ २३ पत्राणि

मन्त्र
कु

॥ काशीनाथम इति पौष्टि सूर्यमानसि

६८७

८०७

अथ मूत्र कृच्छ्रं विविक्षा ॥ अति स्त्री सेवनं मद्या । दैति

स्य भोजनात् ॥ व्याया मर्दति तीक्ष्णं ॥ मौषधानं

क्षणात् ॥ १ ॥ अनूपदेश मत्स्यानां । मुक्ता मुक्ता वनद

अथ तशी घृणाश्चादि पिष्टेण गमनादपि ॥ २ ॥ अ

र्णवमूत्राणां कृच्छ्रं संजायते नृणां ॥ दोषैः प्रकुपितैः

मूत्रमार्गस्य रोधनात् ॥ ३ ॥ पीडा वस्तौ च मेद्रे च । स्व

स्थस्वल्पं मूत्रं ॥ अतो मूत्रयते कृच्छ्रं । मूत्र कृच्छ्रं ततः स्मृतः ॥ ४ ॥

चष्मा स्त्रवे तस्य क्षार मरामठ सचित्र का न॥ पिवे तै लोर ना ला भ्या
 मुरोगां नि वृत्तये ॥ यथा न्तर स्या न्न क्त तस्य कर्म णे ॥ विधे वि
 रोधो न भवे न्मना गयि ॥ यथा बलं वीक्ष्य व सु ध विगं हं ॥ तथा वि
 धं पश्य मयि प्र योजये त् ॥ इति उरोगह ॥ ५ ॥ अभ्यंजन स्नेह निरु
 ह वस्ति । स्वेदोपना हो तर वस्ति शे का त् । स्त्रि रादिभिः र्वा त ह
 रेश्च सिद्धा ॥ दद्या द्दसांश्चानिल मूत्र क्त हो ॥ ६ ॥ अमृतानाग
 रं धात्री । वाज गंधा नि कटुकं ॥ पवित्रे हा त रोगा र्त्तः ॥ मूल वा

२
२
मूत्रक
कु

शूलवान्ककुवान्॥७॥ पुनर्नवरंडस तावरीमि॥ न्यतूरव
श्रीववालास्मिद्धिपंचमूले कुलथ केन॥ यवैश्च तोयेक
यितेकषाये॥८॥ तैलं वाराहवसाधृतं च॥ तैरेव कल्कं लव
णैश्च सिद्धं॥ तन्मात्रयात्र प्रतिहंति पीतं॥ शूलान्वितं मारु
तमूत्रककुं॥९॥ पुनर्नवाद्यो मिश्रक॥ इति वातककु॥ सेका २
वगाहाशिसराप्रदेहा॥ गैश्चो विधिर्वस्त्रियो विकारी॥
द्राक्षाविदारी ह्यु रसैर्हृतैश्च॥ ककु सुपित्तप्रज्वेषुकुर्या॥ १०॥

कुशःकासःसरोदर्भः।इच्छुश्चेतितृणाद्वर्षं॥पित्तक्तिक्रूरहरंपंच।मूलं
वस्तिविसोधनं॥एतत्सिद्धंप्रयत्नीतं॥मेद्वगं हंति सौणितं॥११॥
सतावरीकाशकुशश्चदंष्ट्रा॥विदारीसालीदुरसेरुकाणां॥क्वा
थंसुसीतंमधुशर्करान्यं॥युक्तंपिवेत्यैतिकमूत्रक्तके॥१२॥
पर्वातुबीजंमधुकंसदार्घी॥पैत्तिपिवेतंदुलधावनेन॥दार्घीक
षैरामलकीरसेन।समादिकंपित्तक्तेतुक्तके॥१३॥हरीतकी

3
३
मूत्रक
क

गोक्षुररायबक्ष्य॥ पाषाणमिधन्वयवासकानां॥ कायं पिवेन्मा
क्षिकसंप्रयुक्तं॥ कृक्खु सदाहेसरुजे विबधे॥ १४॥ शतावरीका
शकुशस्वदंष्ट्रा॥ विदारिमेधामलकेक्षुसिद्धं॥ सूर्यः पयोवासि
तया विमिश्रं॥ कृक्खु च पित्तप्रजवेद्युयोग्यं॥ १५॥ सतावरी
त्रिकंटकैरंडकुशाद्याभीरु॥ तर्कारिकेक्षुस्वरसेद्युसिद्धं॥
सर्पिर्गुर्द्धासयुतं प्रयोग्यं॥ कृक्खु उमरी मूत्रविधातदोषे॥
अयं विसेषेण पुनर्विधेय॥ सर्वा उमरीणां प्रवरः प्रयोगः॥ १६॥ सतावरी

क्षारोऽल्लतीक्ष्णोऽथ धमन्नपानं । स्वेदोऽयवानं वमनं निरूहः ॥ तत्र च
 तिकोऽथ एऽसिद्धतेजः ॥ दध्यंगपानं कफमूत्रक्षक्षे ॥ १७ ॥ मूत्रेण
 सुरया वापि । कदलीखरसेन वा ॥ कफक्षक्षु विनाशाय ॥ स्तू
 द्मपिष्ट्या तुटिपिवेत् ॥ १८ ॥ तत्रेण युक्तं सितमारकस्य ॥ बीजं
 पीवेन्मूत्रविघातहेतोः ॥ पिवेत्स्तथा तंदुलधावनेन ॥ प्रवालचू
 र्णं कफमूत्रक्षक्षे ॥ १९ ॥ **इति कफक्षक्षुः** ॥ सर्वत्रिदोषप्रभवचक्षुः ॥
 स्थानान् पूर्वा पुसमीक्ष्णकार्ये । विभ्येधिके प्राग्वमनं कफे स्या ॥

४
मूत्रक
कु

स्थिते विरेकः पवने युवैस्ति ॥२०॥ बहती धावनी पाठा। यस्मी मधु
कलिंगका ॥ पाचनां यो बहत्यादि ॥ ककुदो यत्र यायहः ॥२१॥
गुडेन मिश्रतं क्षीरं। कदुष्मं कामतं पिवेत् ॥ मूत्र। ककुदेषु सर्वे
षु ॥ सर्करा वातरो गन्तु ॥२२॥ इति विदो यत्तु ॥ मूत्रककुदेषु मि
घातोत्थे। वातककुदक्यामता ॥ मद्यं पिवेद्वा ससितं ससर्पि ॥
शृते पयोवार्द्धसिताद्ययुक्तं ॥२३॥ धात्रीरसं चेद्दुरसं पिवेद्वा ॥
ककुदसरक्ते मधुना विमिश्रं ॥२४॥ इति अग्निघातककुद ॥

लेहसुकविबन्धोत्थसिलाजितुसमाप्तकः॥ पलाहिगुजुतंक्षी
रं॥ सर्पिर्मिश्रं पिवेन्नरः॥ मूत्रहृद्दोगशुद्धार्थं॥ सुकदोव
हरंचतत्॥ तस्मै बंहणधातोश्च॥ विधेयाप्रमदोन्मदाः॥ २४
इतिशुकविबन्धोत्थककु॥ स्वेदचूर्णकयाभ्यंग॥ वस्तयस्युः
पुरीषजे॥ काथो गोक्षुरबीजस्य॥ यवक्षायुतः सदा॥ मूत्र
ककुंसा॥ कज्जुन्मः॥ पीतशीघ्रनियकृतिः॥ २५॥ इतिसकज्जककु॥
सप्तकदारग्वधः केबुदौला॥ निंबः करंजः कुटजो गुडूची॥

5
4
मूत्रक
कुं

साध्या जले पचेद्यवांगूं॥ सिद्धा कषायं मधुसंयुतं वा॥ २६॥ पर्व
नुबीजं कल्कश्च॥ स्रष्टा पि स्रष्टा संमि तः॥ धान्या मूलवौ पद्या
मूत्रककु विनासनः॥ त्रिकंठकारग्वर्धनं दर्भकासः॥ दुरा
लभा पर्वतमेदपथ्या॥ निघ्नं तिपीतामधुना स्मरीतु॥ संप्रा
प्तिमृत्योरपि मूत्रककुं॥ २७॥ निर्दिग्धिकाया स्वरसं॥ पूतं
कुडवसंमितां॥ मूत्रदोषहरं पीत्वा॥ ननु संपद्यते सुखम्॥ २८॥
कषाओतिबलामूले॥ साधितो शेषमूत्रजित्॥ पीतं च त्रयु

सीबीजं। सतिपलाघपयोहितं॥३०॥ त्रिफलायाः सुपिष्टायाः
कल्कं कोलसमन्वितम्॥ वारिणालवणीकृतम्॥ पिवेमूत्रस
जायहम्॥३१॥ यवोरुबूकत्रिलवणंपंचमूली॥ पाषाणजेदेः
सशतावरीभिः॥ कृक्क्रेषुगुरुगुडुभायामिश्रैः॥ कृतः कषायो
संप्रयुक्तः॥३२॥ मूलानिकुशकाशेषु। शराणां वेक्षुसालि
का॥ मूत्राघाताश्मरीकृक्के। पंचमूली त्रिणाग्निका॥३३॥
गुडमामलकंद्वयं॥ अमघ्नं तर्पणं धिया॥ पितामहसूत्रं॥

मूत्रकृक्कनिवारणं ॥ २४ ॥ जितातुल्योयवःक्षार ॥ सर्वकृक्क
 प्रसाधनः ॥ ॥ दादासितोयलाकल्कं । कृक्कघ्नं मस्तुनायुतं ॥ २५ ॥
 तक्केणयुक्तं सितमारकस्य ॥ बीजं पीवे कृक्कविधातहेते ॥
 विदारीसारिवाद्राह्या ॥ शृंगीवत्सा ॥ दनीतिशः ॥ कृक्कपित्त
 निलं हंति ॥ वल्लिजं यंच मूलकं ॥ २६ ॥ एलाश्मन्नेदसिला
 जित्पिप्पलीना ॥ मेर्बीरुबीजलवणो तमकुंकुमानां ॥
 चूर्णानितंदुलजले ॥ पुलितानि पीत्वा ॥ प्रसुग्नमृत्युरपि जीव
 तिमूक्तके ॥ २७ ॥

अयोरजः श्लक्ष्णपि सं । मधुना सह योजितं ॥ मूत्रककु निहंसा
सु ॥ सुविभिः लेहेन संसर्गः पुनर्न वामूल तुली । दर्भमूलं
सतावरी ॥ बलां तुरंगगंधांच । त्रिणकटु त्रिकं विदारि गंधा
नागाद्वगुडूपातिबलास्तथा ॥ पृथग्गूदसपलानुजागान् ॥
पांद्रोणे विपाचयेत् ॥ तेन पादाविसेषेण ॥ घृतस्यार्द्धाद्रकं
पचेत् ॥ मधुकंष्टिं गवेरंच ॥ दाक्षा सैधवपिण्ली । द्विपलां सपृ
थकुदत्वा ॥ जवान्याकुडवं तथा ॥ त्रिंसद्गुडपलान्यत्र ॥ तैलस्यै

रंडजस्य च ॥ पानदीस्वरपुत्राणां ॥ प्राग्भोजनमिरीदितं ॥
 राज्ञां राजसमानानां ॥ बहुस्त्रीपतयश्च ये ॥ मूत्रकृक्कटि
 स्थं जे ॥ तथा गाढपुरीक्षाणां ॥ मेढ्रवक्षसूले च ॥ योनिस्त
 ले च सस्यते ॥ यथोक्तानां च गुल्मानां ॥ वातशोणित
 जाश्च ये ॥ बल्यं रसायणं शीतं ॥ कुसुमारकुमारकं ॥
 पुनर्नवासतेद्रोणे ॥ देयान्येषां पिचापरः ॥ सुकुमारकं
 जमकं ॥ पुनर्नवालेहसामान्यविधिः ॥ मूत्रघातादिविधानयुक्तकार्यं ॥

इति मूत्रकुनिदानविक्रिसा॥ अथ मूत्रातविक्रिसा॥ स्नेहस्वेदो
पयन्नस्य। हितं श्लेन विरेचनं॥ दद्यादक्षरवस्तीश्व। मूत्राघाते स
वेदने॥ निलकुशकाशे क्षुण्णालिकां॥ कथितां मातः सुसीतलां
समिताम्॥ पिवातः प्रयाति नियमं। मूत्रग्राहइत्युवावकवि॥ ४९॥
गोगालनाम्नो मूलपल। मेकुं कथितशेषितं पीतं॥ क्षिप्तमधु
चसितां। प्रणुदति मूत्रस्य सरोयं॥ ५०॥ धान्यकः काकजंघावा।
काथयित्वा जलं पिबे॥ मूत्रावरोधे कक्षेपि॥ मूत्रमेदनमुत्तमं॥ ५१॥

रुद्रजटा भवमूलपीतं॥ दिवसत्रयं मुक्ततक्ते हो॥ समयतिमूत्र
 निरोध॥ पातयति ससर्क्करो॥ ४४॥ बहर्लमूली कुचमूलं पिष्ट
 द्यवितेन वारिणा तस्या॥ द्यरसो निपीतमात्रः॥ समयतिमू ८
 त्रस्य संरोधं॥ ४५॥ गोधावत्यामूलकथितं॥ घृततैलगोरंसा
 निमज्जं॥ पीतं निरुधमचिरा॥ द्विनतिमूत्रस्य संघातं॥ ४६॥
 पिवेच्छिलाजितुक्काथे॥ युक्तं वीरतरादिके॥ काथं संपत्रमू
 लस्य॥ गोक्षुरस्य फलस्य च॥ पिवे मधुसितायुक्तं॥ मूत्रक ८
 रुजायहो ४७॥

८
 मूत्रक
 ४

वनसारस्य चूर्णेना॥ वस्त्रस्य द्वौ धि कोसिकं ॥ गुंठयित्वा धजेद्विष्ट्वा
मूत्ररोधं जहानिशा ॥ ४८ ॥ सदा ज्ञेया स्मृतिः मूलं । स तावर्या सचि
त्रकं ॥ रोहिणी को किला दौ च ॥ कव्यास्थे लात्रिकं टिकं ॥ अक्ष
पिष्टा सुरापीताः ॥ मूत्रघातप्रवाधना ॥ ४९ ॥ पिवेद्वर्हिसिला
मूलं ॥ दुग्धमुक्तं तंदुलं मसं ॥ वसिमुतरवक्तं वा ॥ सर्वेषां
मेव दापयेत् ॥ ५० ॥ निर्दग्धकाया स्वरसं ॥ पिवेदाता तवश्रु
तं ॥ जले कुंकुमकल्कं वा ॥ स दौ द्वमुखितं निशाम् ॥ ५१ ॥

५९
मूत्रक
कु

सते लंपाटला^मस्म॥ द्वा रद्वा परिश्रुतं। विकंट कं रंड स ताव
सीभिः॥ सिधं पयो वा विणयं च मूले॥ गुड प्रगा द्रं स घृतं
पयो वा॥ रोगेषु कृत्वा द्विषु स स्त मे त तु॥ पश॥ सिता द्वा रा
न्वि तं मूलं। वा प सी तै ल कूर्ध यो। कोश का र्शु सो पी तां ५
वा सि कुं ड ल जि झ वे त्॥ पश॥ श्रु त शी त प यो ना शी॥ चं
दनं त दु लां बु ना पि वे त्स र्क् रं श्रे ष्ठ। म स्तु वा ते स शो णि ते॥ ५४॥
शिले द्वे दै रं ड सु क स्मि या दि। पु न र्न वा जी रु र से षु सि धं॥

तैलं घृतं क्षीरमथानुपानं ॥ कालेषु कृत्वा दिव्यं संप्रयोज्यं ॥ ५५ ॥
धान्यगोक्षरकक्वाथः कल्कयुक्तं हितं घृतम् ॥ मूत्रघाते मू-
त्रदोषे सुकृदोषे च दारुणे ॥ **धान्यगोक्षरकं घृतं ॥ ५६ ॥**
अवष्टापाटला वैवः वर्षाभृद्वयमेव च ॥ विदारीकंदकास-
श्च ॥ कुशमोरटगोक्षुराः ॥ पाषाणैश्च देवाराही ॥ शालिम्ब-
लं सरस्तथा ॥ भलातकं सिरीषस्य ॥ मूलं एवामथा हरेत् ॥

सम भागानि सखाः ॥ क। ययित्वा विचक्षणाः ॥ पदसेयेक
 आयेण घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ कल्कं दत्तय मतिमान् ॥ गि
 रिजं मधुकंतया ॥ नीलोत्पलंतुकाकोली ॥ बीजं त्रपुसमे
 वच ॥ कूष्मांडजं तथैर्वीरु ॥ संभवं च समं च वेत् ॥ कुश्रवा
 वातनिहंसेतः ॥ घृतं भद्रावहं स्मृतं ॥ ५० ॥ इति ज्ञानवाहयुता ॥
 विदारी बद्धको यूथी ॥ मातलुंगी च तृणं ॥ पाषाणभेदको
 शृंगुः ॥ वसुको वसिरो नलः ॥ पुनर्नवा बचो राश्रा ॥ बला

१०
 मूत्रक
 कृ

१०

चातिबला तथा। कसेरु विम्विसा। शृंगाट। तामलक्य स्थिरा
दया। शरे सुदर्भमूलं च। कुशकाशस्तथैव च। पलद्वयं च
संहृत्पा जलदोणे विपाचयेत्॥ पादशेखरे रसे तस्मिन्। घृत
प्रस्थ विपाचयेत्। सतावर्यास्तथा धान्या। स्वरसे घृतसंमि
तं। बद्धलं शर्करायाश्च। कार्ष्णिकाण्यपराणि च। यष्ट्या हं
पिप्पली द्राक्षा। काशमयं सपरुषकं। एलादुरालभा कौंती॥
कुंकुमं नागकेसरां॥ जीवनीयानि चाष्टौ च॥ दत्त्वा च द्वगुणं

पयः॥ एतत्सर्पिर्विपक्कयं। शनैर्मृद्वग्निनापचेत्। मूत्रघातेन
 सर्वेषु विरोधस्थितयेषु च। शर्कराश्मरिश्मूलेषु॥ श्रोणि
 तप्रक्षवेषु च। हृद्दोषेषु त्रिगुल्मेषु च। वातसृक्प्रजेषु च। कास
 स्वासक्षतोरस्क। धनुस्त्रीजारकर्षिते। तृष्णा कर्दितमः कं
 पा। शोणितकर्दिने तथा। रक्ते यक्ष्मण्यपस्मारे। तमाशोन्मा
 दसिरेग्रहे। योनिदोषेरयोदोषे। सुकदोषे स्वरामये। पत
 । स्मृतकरं बभ्रुं। वाजीकरणमुतमं। पुत्रदं बलवर्णज्यं। वि
 रोधाद्वातनासनां। पानभोजननस्येषु। न क्वचितुप्रतिहन्ते॥

११
 मूत्रक
 ६

११

विदारीधृतमृत्युक्तं। रसायणमनुतमं॥ ६५॥ इति विदारीधृतः
स्त्रीणामतिप्रसंगेन। ओषितं यस्य सिंचते। मेषुनोपमश्चास्य॥
बृंहणीउविधिहितिः। ताम्रचूडवसातैलं। हितं चोतरवस्तिषु॥ ७०॥
स्वगुणोपलब्धिका। कृष्णेश्वरसितारजः। समानामर्द्धजागानि॥
दीरक्षौद्रघृतानि च। सर्वसम्पत्तिमंथ्यात्र। मात्रं लीढापयः
पिवेत्। हंति सुकृतयेत्यांश्चादोमान्बन्धास्तुतप्रदम्॥ इति
बृंहणीधृतः॥ ७१॥ क्षौद्रजागार्द्धकर्तव्यौ॥ जागस्याक्षीरसर्पिषः॥

शर्करायाश्च चूर्णं च। द्राक्षा चूर्णं च तत्समं॥ स्वयं गुप्ताफलं चै
वा। तथैवेक्षुरसस्य च पिप्पलीनां तथा चूर्णं। समन्नागं प्रदा
पयेत्। तद्वै कथ्यमानं य। खंडेनातिविमथ्य च। तस्य पाणि त
लं चूर्णं॥ लिहेक्षीरततः पिवेत्। एतत्सर्पिः प्रयुं जानः। सु
द्वदेहानरुसदा॥ शुक्रदोषानुययेत्सर्वा। न्ये चापि च्छसदु
र्यया। यये कोणितदोषांश्च। बध्ना गर्जलं चेतव॥ सर्पिरेत
प्रयुं यानो। योनिदोषात्यमुच्यते॥

अथ अस्मरी मूत्र कर्तव्यम् ॥ अस्मरी मूत्र कर्तव्येषु ॥ जे वयं यत्प्र कीर्ति
तम् ॥ मूत्र धातेषु तत्कुर्या ॥ देश कालं विचारयेत् ॥ १ ॥ इति मूत्र धा
त निदान वि कित्सा ॥ अथास्मरी वि कित्सा ॥ तस्याः पूर्वेषु रूपेषु ॥
श्रेहादि क्रम इष्यति ॥ १ ॥ शुं व्याग्नि मंथ पाथा ए ॥ शिगु बरु ए गो
क्षरैः ॥ अभयार स्व ध फलैः ॥ का थं क्त्वा विचक्ष ए ॥ १ ॥ राम ठक्ष
र लवण ॥ चूर्णं दत्वा पिबेन्नरः ॥ अस्मरी मूत्र कर्तव्यं ॥ दीपनः पा
चनं परं ॥ हृन्पाकोष्ठाग्नि तं वा तां कटु रुग्द मे द्र जं ॥ २ ॥ शुं व्या दि वयं ॥
तः चूर्णं

13

१३

अस्मरी
चिकित्सा

एलोपकुल्या मधुका स्मभेद। कौंती सुस्वदं सौख्यकोरबूके॥

शृतं पिबेदश्मयि सुप्रगाढं। सशर्करैवास्मरिभूतकृ॥

३॥ वरुस्यत्वचं श्रेष्ठं। शुंठी गोक्षुरसंयुतं। यवक्षारगुदत्वा॥ का
थयित्वा पिबेद्विदितम्॥ अश्मरी वातयुं हन्ति चिरकालानुबन्धनी॥ ४॥

पाषाणभेदो वसुके॥ वसिरोश्मत्तकस्तथा॥ शतावरी स्वदंष्ट्रा च। १३

बहती कंटिकारिका। कपोतवं कामलकी। कांचनो सीरकुक्क काश

बद्धादनी जल्लकश्च। वरुणः शाकयं फलं॥ यवाकुलत्याः कोला नि॥

कति कस्य फलानि च। उषकादिप्रतीवापामेवां क्रायेष्टतं घृतं॥ भिं
नंतिवातसम्भूतां॥ अश्मरीदिप्रमेवतु॥ पायाण्येदादिघृतं॥ ५॥
क्षारान्यवागं पेयांश्च। कषायानिपयान् च। भोजनानि प्रकुर्वीत। व
ग्नेस्मिन्वातनाशनै॥ ६॥ वीरबद्धाग्निमंथश्च। काशबद्धादि
नीकुशाः। मारटेंदीवरीसूर्य। भक्तागोक्षुरटुं दुकाः। वसुकोप
शिरोदर्ज। शैरीयादश्मभेदकः॥ अश्मरीशर्कराकृ॥ र
तार्तिहरागणः। ब्रह्मतेवीरतरास्तदभविमतः सरः॥ शिवातास्मरी

१४

अस्म

रीचकित्सा

पित्तदह्यते वस्तिः। यद्यमानाश्चोऽस्मना भस्मातकास्थिसंस्थाना॥
 रक्तपीतासितास्मरी॥८॥ कुशः काशः सरो गुरुः। इतत्कटो
 मोरटास्मभिक॥ दर्भविदारी वाराही। शालि मूलं त्रिकंटकं
 भल्लूकः पाटलापाठा। पतंरो यवुभुंटका। पुनर्नवेसिरीषश्च॥ १४
 कथितां ज्ञेयसाधितं। घृतं सिलाह्वमधुकै। बीजे रिंदी वरस्प
 च। त्रपुसे वारुकादीनां। बीजेश्चावातितं शुभं। भिन्नतिपित्तसं
 भूता। मस्मरीक्षिप्रमेवत्। बीजं पीतमालोमस्य कबीजं वा॥ ९॥

त्व

क्षारान्यवाग्भेयाश्च। कयायाणि पयांसि व। न्नाजनानि च कुर्वी
ता। वर्गस्मिन्वि तनासने॥ शिलाजितुसु सैलाङ्का। स्यातु चंद्र
कुलैकंद्रकै। मधुकः कृततद्ग स्यदा॥ दीजर्वाजकशुच्यते॥ कु
र्यादाशदिकै क्वाथ्ये। स्तस्मिन्वि द्ये पशायकैः॥ वर्गत्वेन ज
यालाभ। परिभाषा प्रवर्तते॥ इति विज्ञा स्मरी ॥१०॥ क्षारदिके॥
वस्ति निस्तद्यत इव। स्लेष्मणा सीतलो गु रूः॥ अस्मरी मह
ती स्मृदाणा। मधुवर्णा तथा सिता॥११॥ एता भवति वासानां॥

१२

15

१५

अस्मरी
चिक्किता

१३

आयते शुक्रधारणा ॥ १५ ॥ स्थानाच्युतममुक्तं हि । मुष्कयोरत्तरे नि
लः ॥ १५ ॥ सोययित्युपसंहृत्य ॥ सुकंकुक्रमस्मरी ॥ वस्ति तुक्तकूमत्र
त्वं । मुष्कस्वयथुकारिणी ॥ १६ ॥ तस्या मुखनमात्रायां । शुक्रमेव वि
लीयते ॥ पीडिते त्वकाशे स्मिं । नश्मर्येव च शर्करा ॥ १७ ॥ अंड
सो वायुना भिन्ना । सा तस्मिन्नमुलो मगो ॥ तिरेति सह मूत्रेण
प्रतिलोमेन वध्यते ॥ १८ ॥ मूत्रश्रोतः प्रष्टिता । सा सक्ता दुयद्ध
वान् ॥ दोर्बल्यं सदनं कार्श्यं ॥ कुक्षिरोगमथारुचिं ॥ १९ ॥

पांडुत्वमुष्णवातच ॥ १८ ॥ नाड्युत्पीडनं वमिं ॥ यस्य तनाभिष्वरणं ॥ व
 द्धमूत्रं रुजातुरमु ॥ २० ॥ अस्मरीक्षययत्नासु ॥ सिकताशर्करानि न्य
 ता ॥ सुक्रस्मर्या तु सामान्यौ ॥ विधिरश्मर्निनाशनः ॥ २१ ॥ यव
 क्षारोगुडोन्मिश्रं ॥ रसं पुष्पफलोद्भवमु ॥ पिवेन्मूत्रविवंधघ्नं ॥ १६
 शर्करा ॥ स्मरिनासनम् ॥ २२ ॥ तिलापयामार्गकदली ॥ पला
 अयतविषजः ॥ क्षायवेयो विसमूत्रेण ॥ शर्कराश्मरिनाशनः ॥ २३ ॥
 केयुकाकोलकनकाशांके दीवरजैः फलैः ॥ वासपीतमूष्णाबुगु
 ॥ २४ ॥ शर्करं पानयत्यघः ॥ २४ ॥

१६
 अस्म
 रीक्षकि
 त्या

पीयाणां भद्राणां गोक्षुरको रुबूके द्विकंठकार्योक्षुरकाथमूलं ॥
दध्नापिवेक्षीरमुपि ॥ तत्स्यात्त्रमेदनार्थं सिकतास्मरीणां ॥ २५ ॥
यःपिवेद्रजनीसम्यक् सगुडांतुषवारिण ॥ तस्याशुचिररूढापि ॥
यात्पस्तं मेद्रशर्करा ॥ २६ ॥ पिवतः कुटजंदध्ना ॥ पश्यमंनं च या
दतः ॥ नियतत्यचिरादस्य ॥ नियतं मेद्रशर्करा ॥ २७ ॥ त्रपुसबीजं
पयसा ॥ पीतं वानालिकेरकं ॥ कुसमां हुन्मूत्रशर्करावान् ॥
भवति सुषीकतययोर्दिवसैः ॥ २८ ॥ स्वदंष्ट्रवरुणाः सुंठी ॥

कायंदौद्रयुतां पिवेत् । शर्कराश्मरिश्मूलघ्नं ॥ मूत्रं कच्छहरं
 परं ॥ २५ ॥ कूष्मांडकरसोहिं गु ॥ यवक्षारसमायुतौ ॥ व
 स्तोमेद्वे सशूले च ॥ शर्कराश्मरिनासनः ॥ २६ ॥ पुनर्नवा
 योरजनी स्वदंष्ट्रा ॥ फल्गुप्रवालश्च सदूर्ध्वपुष्पाः ॥ क्षीराश्र
 मद्येक्षुरसप्रदिष्टः ॥ पयोभवेदश्मरिशर्करासु ॥ २७ ॥ च
 रणत्वत्पितामेदः ॥ सुठीगोक्षरकः कृतः ॥ कषायः क्षारसंयुक्तः ॥
 शर्करां च भिन्नं ययि ॥ २८ ॥ पंचमूल्यास्तृणाक्षाय्या ॥ स्तथागो

१७
 १७
 आस्मरी
 वि. कित्ता

१७

क्षुरकस्य तु पृथग्दसपलानुभागा न॥ जलद्रोणे विपाचयेत् ॥
 यलद्रोणे विपाचयेत् ॥ चतुर्भागा शिष्टेन । घृतप्रस्थं विपाचये
 त् ॥ गुडगोक्षुरबीजं च । कल्कं तत्र प्रदापयेत् ॥ तस्मिन् मूत्र
 दोषेषु । सर्करा वश्मरीषु च । श्रेहने भोजने चैव । प्रयोज्यं स
 र्पिमुत्तमं ॥ **विणपंचमूलादिषु ॥ २२ ॥** त्वक्यत्रिफलमूलस्य ।
 वरुणस्य त्रिकंठका । कषायेण पचेत्तैलं । वस्तिनिश्चापने निच
 शर्कराश्मरिश्मूलघ्नं । मूत्रकृक् प्रमुच्यते ॥ २४ ॥ **वरुणतैलं**

कुशामिमंथसैरीया॥ नलदुर्जयुगोक्षुराः॥ कपोतवृक्षावसुक।
 १४ वीसरेंदीवरीसराः। धातव्यारलुवंदाक। कर्णपूरास्मजेदका॥
 १८ एषाकल्ककषायाभ्यंसिद्धं तैलं प्रयो जयेत्॥ पानाभ्यंजन
 योगेन॥ वस्तिरोत्तरवस्तिना। सर्कराश्मरिरोमेषु॥ मूत्र
 कृक्वेवदारुणे॥ प्रदरेयोनिशूलेच। शुक्रदोषेतथैवच॥
 बंध्यागं प्रदं प्रोक्तं॥ तैलं मेतकुशादिकं॥ इतिकुशाद्यतैलं सुशुभं
 १८ रीका॥ य॥ नागरं वरुणगोक्षुरं पाषाणमिति। कपोतवं

कंजः कायः ॥ गुडयवसूकविमिश्रः पीतो हं त्र्यश्मरीमुग्रम् ॥ २६ ॥
त्रिटकस्य नां । चूर्णमादिकं संयुतम् ॥ आविक्षीरेण सप्ताहं ।
प्रेयः स्मरिनाशनं ॥ २७ ॥ पिवेद्वरुणजं मूलं । कायं तत्कल्कसं
युतं ॥ कायश्च शिगुमूलोत्थः ॥ कटुश्चोश्मारिनाशनः ॥ २८ ॥
शृंगवेरयवक्षार । यथा कालीयकान्वितः ॥ दधिमंडोमिनत्युग्रा ॥
श्मरीनाशुपातनः ॥ २९ ॥ पाषाणमेवरुणकगोक्षुर । कपोतवंद
कंजः कायः ॥ गिरिजतुग्गुडप्रगाढः । कर्कटिकात्रपुसबीजैः युतः ॥

श्रीवि
कित्सा

१५

१९

पेयोऽमरिभिदवस्व। दुर्जेदामपिभिंनत्तियोगवरः॥४०॥

शिखरिणमिवशतकोटिः। शतमवयत्युर्विनिर्मुक्तः॥ श्रीक
र्णफलबीजंतुपिष्टंमयितेनजः पुमानद्यान्॥ शाकर्मशत्व

यास्याह। त्रिद्वोगश्मरीपीडाम्॥४१॥ स्वदंष्टैरंडबीजानि। ना १५

गरंवरुणत्वचं। एतत्काथंवरंप्रातः। पिवेदश्मरिनाशनः॥४२॥

रक्तो भवेत्तल्यनालतालका। सेह्यवालीक्षुकुशोदकानि॥ पि

वेत्सितादौ द्वयातानिरुदे॥ हिदारिमिह्यत्रपुशानिचैव॥४३॥

५५॥ ५६॥ पुनर्वर्षे त ॥ तीराणां वरुणत्वचः ॥ तदर्धं दियो सूकास्तं तोस्य ॥
 र्द्धं पुनर्वास्मिन् ॥ एकीकृत्य विमर्द्योतं ॥ स्वादे कर्ष प्रमाणितं ॥ ध-
 म्मीयुं वाय एण वत्स्यं ॥ क कृश्मरि विनाशनम् ॥ ४४ ॥ वरुण क-
 मस्म परिश्रुत सलिलं ॥ तच्चूर्णया वसूक युतं ॥ कायनीयं नता-
 वद्या वचूर्णत्वमायाति तद्गुडयुक्तं हं न्यस्म रीघोरं ॥ ४५ ॥ ग्रीहा-
 नं गुल्मवरं ॥ श्रोणो कुक्षौ रुजां तीव्री ॥ **आमवयं** ॥ वस्ति गदान्-
 क कृं वा वातयं घोरं ॥ वह्नि सदनं सुकलमश्म मशीमश्मरीवासु ॥
तिवराणां ययुषि ॥ ४६ ॥

20

२

स्मरीचि
कित्सा

२.

४७॥

नोजग्वं किमिभिर्वनं सुतरुणं स्निग्धं शुचिस्थानजं ॥ प्रप्रेपुण्य नि
 रीक्षिते वरुणकं ॥ कित्वा तुलां गाह्ययेत् ॥ संगृह्या शुचतुगुणा सु
 विपचे ॥ सादा वशे यं जलं ॥ तत्तुल्ये मगुडे न वै दृढतरे ॥ नाडे पचेत्
 लुनः ॥ इत्वे वंगुडबंधनं परिणते ॥ प्रत्येकमेवापलं ॥ शुष्कैर्वीरुक
 गोक्षुरुकरणा ॥ पाषाणमीक्षीतली ॥ कूष्मांडीत्रपुसीक्ष बीजकुनटी
 वास्तूकसौं भोजने ॥ द्वादशैलागिरिजा भया क्तमिक्तता ॥ चूर्णीक
 नांदिपेत् ॥ पथ्यासां प्रतिवासर गुडममं ॥ योज्यप्रमप्रमाणे नरः
 ॥ ४७ ॥

७. त्थसिंधुताविडुंगसा ॥ सशर्करंशीतालियावसूकं ॥ बीजानिगे
 ह्युराभ्यां ॥ घृतं पचेतद्वरुणस्यतोए ॥ दुःसाध्य सर्वाश्मारिभू
 त्त्राजिघातंचसमूत्रबंधा ॥ एतानिवाभूलनिहंतिशीघ्रं ॥ प्रमूढ
 वृक्षानिचवज्रपातः ॥ इति कुलश्रुतिवृत्तः ॥ ४८ ॥ शरादिपंचमूल्या
 च ॥ कषायेनपचेहृतम् ॥ प्रस्थं गौह्युस्कल्केन ॥ सिद्धंदद्यात्स
 शर्करम् ॥ अश्मरीमूत्रक्षयं ॥ रेतोमार्गंरुजापहं ॥ शराद्यपंच
 मूल्याद्यवृत्तः ॥ ४९ ॥ वरुणस्यतुलाह्वयां ॥ जलद्रोणेविपाचयेत् ॥

पादसेवपरिश्राव्य। घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ वरुणं कदलीविल्वं ॥

तण्डुलं च मूलकं ॥ अमृतं चाश्मजेदं च ॥ बीजं त्रयुसस्पच ॥

शतपर्णं तिलक्षारं ॥ पलासक्षारमेव च ॥ यूथिकायाश्च मूला

नि। कर्षिकानि समापयेत् ॥ अस्य मात्रा यिवज्जंतु। दसकालवि

षेक्षया ॥ जीर्णे चास्पयिवेत्पूर्वं ॥ गुडं जीर्णं तु मस्तुना ॥ अ

श्मरीसर्करां चैव। मूत्रककुंचनासयेत् ॥ इति वरुणघृत ॥ ५॥

सैधवाद्यं च यः तैलं ॥ ऋषिभिः परिकीर्तिता ॥ ततैर्दुग्धं क्षीरं

पचेतद्वितरादिना। कायेन पूर्वकल्केन। साधिनं तु भिषग्बरे। ए
तत्तैलं वरं श्रेष्ठ। मश्मरीणां निवारणं॥ भूत्राद्ये ते भूत्रक्षेपे।
पचिते मयिते तथा॥ जग्नेश्च माभियत्ने च। सर्वथैवं प्रसस्यते॥ ५१॥

भूत्रक्षेपः पचाद्यं तैलं॥ वीरबद्धाश्मभेदाग्नि। मंथस्थाना कपाटलाः
बद्धादनी सहेरंड। पल्लकोसीरपद्मकं। कुशकासशरेद्वह्णं
नलास्फो न किला तया। शतावरी स्वर्दण्डा च। सोत्कटा द्वजव
जुला। कपोतवंकाप्रीपर्णी। काश्मरी मूल संयुतः॥ एतैः कषा

येः कल्कैश्च तैलं वीरं विपाचयेत् । तात पित्तविकारेषु । वस्तिं दद्यादि
चक्षणाः । शर्करिश्मरि मूलघ्नं । मूत्र कृच्छ्रविनाशनं ॥ ५२ ॥ **वीरत**
५२ ॥ तैलं ॥ पुनर्नवा मृता भीर । सक्षारलवणत्रयै । सटीकुह
बचामुक्ता । राश्या कद्वलपौष्करैः ॥ यवानि ह पुषासिंश । ता द्वा
त्यो जभोदभोदकैः । विडंगातिविषायणी ॥ पंचकोलकुसंयुतं ॥
एतैश्च समैः कल्कैः । तैलप्रसं विपाचयेत् ॥ गोमहिगकुंदेयं ॥
वांजिकतद्देवतु ॥ पुनर्नवा च भिषेत् । तैलपानेन वस्तिना ॥

२२
अस्मरी
चिकित्सा

२२

॥ तद्यच्चिनीषोषयुताजवानीषशतावरी ॥ अस्मद्गन्धागुडूचीच ॥ ८३ ॥ वाचं
 ॥ वङ्गाक्षुरः ॥ स्यामांनो गरिकां राश्री ॥ समान्येतानि चूर्णयेत् ॥ दत्वा चू
 ॥ र्णं समं चात्र ॥ गुगुलं च घृतं ततः ॥ गुगुलो र्द्धभागेन ॥ सर्वमेकत्र
 ॥ मर्दयेत् ॥ आदे कर्षार्द्धकं नित्यं ॥ कोष्णं चानुपीवे जलं ॥ क्षौद्रवामु
 ॥ द्गमूषं वा ॥ ययेत्तरो गनिमांस्ततः ॥ बाहुकं गृह्यसी पृष्ठः ॥
 ॥ कटीयानुहनुगहान् ॥ संधिगं मारुतं पादा ॥ करग्रीवादिपीडनं ॥
 ॥ अस्मिन्स्त्रिंशत् ॥ उगतं ॥ मया श्रुतमुरोगग्रहं ॥ कुब्रजत्वद्वाडोगान् ॥
 ॥ योनिर्भक्षता मयान् ॥ अन्यान्यपि च वा तोत्यं ॥ रोगान् ग्रहंति न संसयः ॥
 ॥ त्रयोदशो वै नामः गुगुलु सर्ववातजित् ॥ इति त्रयोदशो गुगुलुः ॥

शर्करास्मरिशूलघ्नं। मंत्रबद्धश्चनासनी॥ इति पुनर्नवाद्यते ॥ ५३ ॥

कर्माधिकारानिर्दिष्टं। सैधवाद्यमिहेष्यते। सर्वथैवोपयोयस्तु॥ ५४ ॥

एषा वीरतरादिका॥ धृतैः क्षीरैः कषायैश्च॥ क्षीरश्चातरवस्तिभिः। २३

सल्यविनामसम्यक्ती। प्रत्याख्यायस्ममुद्धरेत्॥ यद्विद्वद्यामूत्रमा

र्ग। मापन्नास्यंतरास्त्रितं। श्वातसायं हरेत्स्त्रित्वा॥ वडितासेथवाद्धरेत्॥ ५५ ॥

इति अश्मरी ध्यायसंपूर्णं॥ अयोरयः स्रष्टव्यं। मधुना सह यो

जितं॥ मूत्रकृत्तकनिहंता सु। त्रिभिर्लेपेन संशय॥ ५५ ॥ अश्मरी मूत्रकृत्त

क्रेषु। भेषजंतत्प्रकीर्तितम्॥ मूत्राघातेषु तत्कुर्यात्॥ देसकालं विचारयेत्॥ ५६ ॥